

ГЕНЕЗА ЕТНІЧНОГО КАТАЛІЗАТОРА ПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ АВСТРИЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ)

Обґрунтовується теза, що провідну роль у формалізації етнічного виміру політичної участі населення Австрійської імперії відіграла еволюція ідентитів – від релігійної до етнічної самоідентифікації, а транслятором політичної мобілізації підданих імперії виступав етнічний каталізатор. Встановлено, що за допомогою останнього група, що належала до однієї етнічної категорії, в боротьбі за політичну владу і лідерство з членами інших етнічних груп або з державою маніпулювала етнічними звичаями, міфами і символами з політичною метою, використовуючи їх як головний ресурс для того, щоб створити спільну ідентичність і політичну організацію «своїх» групи. З'ясовано, що мобілізаційна участь населення імперії, яка виступала ефективним способом залучення населення до політичного процесу, ґрунтувалася на індивідуальній або груповій активності, яка здійснювалася під тиском суб'єктів політики або під їхнім впливом.

Ключові слова: етнічність, політична мобілізація, політична участь, етнічні політичні актори, Австрійська імперія.

Обосновывается тезис, что ведущую роль в формализации этнического измерения политического участия населения Австрийской империи сыграла эволюция идентитов – от религиозной к этнической самоидентификации, а транслятором политической мобилизации подданных империи выступал этнический катализатор. Установлено, что с помощью последнего группа, принадлежавшей к одной этнической категории, в борьбе за политическую власть и лидерство с членами других этнических групп или с государством манипулировала этническими обычаями, мифами и символами в политических целях, используя их как главный ресурс для того, чтобы создать общую идентичность и политическую организацию «своей» группы. Выяснено, что мобилизационное участие населения империи, которая выступало эффективным способом привлечения населения к политическому процессу, основывалось на индивидуальной или групповой активности, которая осуществлялась под давлением субъектов политики или под их влиянием.

Ключевые слова: этничность, политическая мобилизация, политическое участие, этнические политические акторы, Австрийская империя.

Substantiates the thesis that a central role in the formalization of the ethnic dimension of political participation of the population evolution of the Austrian Empire played ethnic identifiers – from religious to ethnic identity and political mobilization translator subjects performed ethnic empire catalyst. Found that using the latter group, which belonged to one ethnic category in the struggle for political power and leadership with members of other ethnic groups or with the state manipulated the ethnic customs, myths and symbols for political purposes, using them as a primary resource to create a common identity and political organization “their” group. It was found that the mobilization of the population participated Empire, which appeared effective way of attracting people to the political process, based on an individual or group activities carried out under the pressure of business policy or under their influence.

Key words: ethnicity, political mobilization, political participation, ethnic, political actors, Austrian Empire.

Трансформації ранньомодерних держав Європейського континенту внаслідок конфесійного розколу і розвитку світоглядного плюралізму призвели до легітимації секуляризованої держави і стали передумовою еволюції ідентитів. Урбанізація, економічна модернізація і розширення/прискорення обігу товарів,

осіб і новин сприяли тому, щоб населення «вирвалося» зі станових соціальних груп, а отже стало водночас мобільним і відокремленим. На ці обидва виклики держава відповідала політичною мобілізацією своїх громадян – ідеєю нації, яка вперше вклала у свідомість мешканців певної державної території нову, правову та політично опосередковану форму згуртованості. Тим паче, що нація, або «дух народу», ця перша новоевропейська форма колективної ідентичності, забезпечила юридично конституйовану державу її культурним субстратом. Паралельно інституціоналізація свободи віросповідання та совісті політичним шляхом поклала край конфесійним громадянським війнам Нового часу, створивши певну модель об'єднаної консенсусу. У цей період нація – один із найважливіших і політично діяльних уявлених комплексів, в якому важливе місце займала проблема (ре)конструкції ідентичностей – релігійної, станової і/чи територіальної, відтак національної – увійшла у свідомість і практику модерної людини.

Оскільки ідентичність «народилася» в модерний період як проблема, то вона може бути лише постульованою, тобто онтологічною даністю, тому її релятивна амбівалентність є не чим іншим, як софістичним відображенням персоналіфікованої дійсності. Оскільки іншої ідентичності, крім як постульованої, не може існувати взагалі, вона являє собою критичну проекцію того, що слід знайти і/або що знайдено. Як констатує американський фахівець у галузі політичної антропології З. Мах, ідентичності фіксують символічні кордони, які поділяють світ на «наш» і «їхній» домени. Відповідно до цього поділу організується соціальний простір, визначаються патерни міжгрупової взаємодії¹. У політичному ж дискурсі ідентичність, зазначає Л. Нагорна, зазвичай постає як наслідок процесу усвідомленого самоототожнення індивіда чи групи з прийнятими в тому чи іншому середовищі зразками поведінки, що формуються на основі певних ціннісних систем і визначають характер і спрямованість процесів соціалізації та інтеракцій².

Ми можемо припустити, що в хронотопі запропонованої статті питання про віросповідну, етнічну чи будь-яку іншу ідентичність особи і/або групи осіб трактувалося через різний рівень розуміння прав умовної тріади: людини – громадянина – підданого. Отже ідентичності населення Австрійської імперії до появи націоналізму можна окреслити головним чином як ідентичність релігійного гатунку: вона спирається на об'єднання культури та її елементів – вартостей, символів, міфів і традицій, – часто кодифікованих в обрядах та ритуалах. Усі разом, як висновок Е. Д. Сміт, вони прагнуть об'єднати в одній громаді вірних усіх тих, хто визнає певний символічний код, певну систему вартостей і традицій віри та ритуалу, сукупно з посиланнями на взаємні реальність³.

На формування ідентичностей населення східних провінцій Австрійської імперії кінця XVIII – початку XIX ст. односторонній вплив мала й історична доля кожного конкретного регіону – чергування чи зміну культурних традицій/індустрій, що домінували на західноукраїнських землях. При цьому засобом запровадження цієї культурної традиції/індустрії в регіоні були як політична влада або її зміна, так і економічна доцільність. Їх уявиране типологія швейцарського етнологів П. Сантлівера, який виокремлює три типи ідентичностей, похідних від культурної та лінгвістичної окремішності території. По-перше, це історична і спадкова ідентичність, яка спирається на важливі для спільноти події минулого або/та суспільно-культурний спадок, спадок природний і суспільно-економічний; по-друге – проспективна ідентичність, яка спирається на регіональні проекції, інакше кажучи є ідентифікацією, пов'язаною з більш чи менш конкретним уяв-

ленням про минуле регіону завдяки врахуванню (або неврахуванню) його історії і по-третє – ідентичність переживання, яка є відображенням повсякденного способу життя мешканців регіону, що може поєднатися з елементами історії, передбачення та спадщини⁴. Щоправда, ідентичності частіше, аніж ні, означають проектування уявленої групи на певний історичний простір. А кордони, на які спиралася уява, здебільшого не були визначені наперед, а були об'єктом змагання між різними національними та імперськими проектами⁵.

Проте якщо на 1800-ті рр. на обширі Австрійської імперії станова й територіальна ідентичності ще існували, але поступово трансформувалися в національні, то, приміром, на досліджуваних теренах вони були ще досить виразними. Починаючи з кінця XVIII ст., австрійська влада легітимізувала дві основні ознаки етнічності. Зокрема для розрізнення русинів і поляків віденський уряд офіційно використовував категорії мови і конфесії. У «Меморіалі руської нації для з'ясування її становища» (1848 р.) особливості руської нації означено так: «Русини відрізняються від поляків мовою, письмом, привичками і церковним обрядом»⁶. Вибір минулого і його кодифікації красномовно свідчили про характер руського національного дискурсу: «Колись і ми були самостійним могутнім народом під своїми князями з роду Володимира Великого [...] Країна втратила свою політичну незалежність, однак нарід залишився вірним своїй національності»⁷.

Одночасно в символічних дискурсивних конструкціях того часу зовсім не згадувалася неповна соціальна композиція нації, яка складалася тільки з «хлопів і попів»⁸. Тож населенню цих теренів тривалий час бракувало національного самосвідомлення: у 1822 р. селяни із Станиславівського округу у відповідь на утиски місцевого поміщика просили австрійських чиновників переселитися в іншу «націю» – Буковину. Натомість буковинські селяни-українці називали Галичину «Лядчиною» (Польщею). А от польські селяни-мазури із Західної Галичини ще в середині XIX ст. називали себе «цісарськими», а панів – «ляхами» (поляками)⁹. Як бачимо, на формування ідентичності населення досліджуваного регіону в складі Австрійської імперії спочатку виразно впливав становий поділ, а вже потім за певних обставин у ній з'являється етнічний компонент.

Важливою ознакою донационалістичного періоду була й наявність територіальної ідентичності. Зокрема руську націю в 1848 р. уявляли собі як територіальну спільноту і русини заявляли про свої права та особливі привілеї на власній національній землі. Територіальну ідентичність артикулювали принаймні щонайменше два визначні діячі того часу – В. Подолинський і Р. Мох. Перший зауважував, що кожна нація має право власного дому і це – її «природне право»¹⁰, а другий говорив про «нашу вітчизну», яка в нього співзвучна з «нашим любим народом», а не з Австрійською імперією¹¹. Зауважимо, якщо зазвичай політичні еліти і державні інститути змагаються у спробах перетворити культурні відмінності між людьми на політичні відмінності між народами, на основу територіальності останніх (сприйняття «своєї» і «чужої» території і є важливим чинником ідентичності), то в нашому випадку такими «змагальними» центрами були тільки очільники регіональних, почасти релігійних еліт.

Особливістю територіальної ідентичності населення Габсбурзької монархії можна вважати й те, що територія тут виступає як основний градієнт і є чинником соціалізації індивіда і політичної мобілізації. Колективні уявлення, групова солідарність (як і відповідна система міфів і символів) тут не просто «прив'язані»

до певної території, але й сформовані відповідно до домінуючої тут соціонормативної і політичної культури¹². Зокрема ідея територіальності національного надихала різні проекти реорганізації монархії і поділу її на провінції за національним принципом: «... русини хочуть єдності і добра спільної вітчизни, але хочуть єдності моральної, духовної, не фізичної, механічної, хочуть добра спільної вітчизни, у якій би себе як народ могли бачити і пізнати; хочуть бути самоціллю, а не служити іншому народу, хоч би і братові, як засіб; хочуть, щоб їхня вітчизна була Швейцарією, яка складається з рівних народів, що себе взаємно поважають, а не Лакедемонією – країною спартанців та ілотів, що хочуть бути народом і стати знову в шерензі Народів Європи»¹³.

Відтак руські інтелектуали 1840-х рр. бачили реорганізацію світу за національним принципом містичного союзу між землею і людьми – союзу, який творить націю. Якщо ж розглядати ідентифікаційні практики самого поняття територіальної ідентичності у вертикальному вимірі, за висхідною (від мікроідентифікації з «малою батьківщиною» до макроідентифікації із, приміром, «загальноімперським громадянством»), то в цій ієрархії знайдеться місце і для національної (громадянської), і для етнічної ідентичності. Дещо пізніше і підручнику для початкових шкіл 1850-х рр., який містив і розлогий виклад ідеології австрійського абсолютизму, писали: «Той край, в котром кто уродился і виховался, ілі в котром кто на всегда осіл, називається отечеством»¹⁴. Тут власне і простежується дискурс територіальності – необхідної умови модерної ідентичності. Адже самоідентифікація людини з певною територією – етнічною і/або політичною завжди має ієрархічний характер. Зазвичай людина відчуває себе одночасно мешканцем і своєї країни, і одного з її регіонів, і конкретного населеного пункту (місцевості). При цьому різні рівні територіальної ідентичності відіграють різну роль – підкорення або панування¹⁵.

Інший ракурс проблеми – ідентичність релігійного штибу. Тривалий час релігійний ексклюзивізм перешкоджав формуванню сильної і тривкої етнічної свідомості, аж поки доба націоналізму не спромоглася об'єднати спільноту на новій, політичній основі – національній ідентичності, яка, правдоподібно, історично вилонилася саме з християнської традиції. У досліджуваній період релігійність могла мобілізувати й підтримувати етноконфесійні спільноти так само, як і навпаки¹⁶. Фактично це було продовженням середньовічної традиції, згідно з якою конфесійна й етнічна належності багато в чому збігалися, а то й були тотожними. Однак якщо в XVI–XVIII ст. домінуючим був поділ світу на полярні протилежності, недовіру й упередженість до всього «чужого» в національному, мовному та головним чином віросповідному аспектах¹⁷, то людина ранньомодерного часу дедалі більше прагнула долати численні перепони на шляху до взаєморозуміння, позбуватися відчуженості всупереч релігійній та етнічній ворожнечі. У досліджуваному хронотопі саме релігія набувала абсолютного значення, коли через самоусвідомлення особи відбувалося самоототожнення її конфесійної й етнічної належності. За відсутності власної державності, в умовах спільного проживання на західноукраїнських землях християнських (українців, поляків, вірмен, румунів) та нехристиянських спільнот (євреїв, караїмів) конфесійний фактор поглиблював почуття етноідентифікації серед населення. Якщо в Галичині розрізняли українця – греко-католика та поляка – римо-католика¹⁸, то на Буковині тривалий час, за умов відсутності етнічної свідомості і не відчуваючи конфесійної різниці між собою, українці та румуни вважали себе «за одну грома-

ду, один народ...»¹⁹. Це по суті приклад того, що релігійні спільноти зазвичай переступають етнічні кордони: вони проповідують або всій нації, або кільком, чи решті світу, навіть коли на практиці релігія признається одному класові або ж поширюється головним чином серед одного класу.

Тому очевидно, що на умовний рубіж 1840-х рр. (який став переломним для багатьох народів Австрійської імперії) для етносів західноукраїнських земель проблема вибору ідентичності полягала у взаємозалежності соціальних (пани, кріпаки, хлібороби, корчмарі), конфесійних (греко-католики, православні, римокатолики, протестанти, юдеї) і регіональних (русини, мазури, бойки, гуцули) самовизначень. Правдоподібно, що для населення Галичини і Буковини національна ідентичність у той час існувала на найпримітивнішому рівні: вони знали ким (вони поодинокі) не є, адже відмінності у мові, релігії, одязі, звичаях тощо легко вгадувалися на побутовому рівні. Проте тоді у більшості випадків вони ще не усвідомлювали, частинами яких більших народів вони є. Власне кажучи, релігійний ідентид залишався тією демаркаційною лінією, яка розділяла населення регіону на «своїх» і «чужих», насичувала простір міжетнічної соціокультурної дистанції. Поруч із територіальною і становою ідентичністю продовжувала існувати й конфесійна ідентичність, тому нерідко віросповідання бралось лише як національність. Тим більше, що і пізніше абсолютистська система управління задалегідь позбавляла етноси політичної суб'єктності, адже відносини особи і держави в етнічному аспекті визначалися принципом віросповідання (зосібна у випадку євреїв).

З прогресованою секуляризацією суспільства і розвитком ринкової економіки тогочасна людина позбувалася колишніх традиційних зв'язків і опор – станових, конфесійних, родових, нарешті старих персональних зв'язків; людина емансипувалася, стала самостійнішою і незалежнішою; суспільство структурувалося по-новому, замість маленьких і звичних об'єднань виникали великі групи, складалися незвичні, не зовсім ще ясні стосунки. Все це змушувало шукати нові внутрішні і зовнішні опори; такими опорами стали національні зв'язки: мова і культура – головні особливості національного, які набули особливого значення, об'єднали людей у світі, що змінився; національна свідомість допомагала знайти надіндивідуальну ідентичність і здолати породжену змінами невпевненість²⁰. Для людини Нового часу нація стала головною суспільною цінністю і вищою цінністю її внутрішнього світу. Нація, а не стан, не конфесія, не регіон, не рід, не клас, не політична ідеологія, найбільше об'єднала людей (окрім особистих зв'язків), так само, втім, як і роз'єднала їх між собою. Відтепер з нацією пов'язувалося перш за все походження людини, а також її майбутнє. Формуванню людини Нового часу сприяв націоналізм – продукт і знаряддя модернізації. В той же час націоналізм свідчив і про те, що зміни несуть відчутні втрати і людина не завжди здатна впоратися з новими економічними і культурними умовами свого існування²¹.

Тогочасне суспільство, яке, по-перше, мало високий рівень соціальної мобільності і, по-друге, робило крок від традиційності до «модерну», стало середовищем генези національної ідентичності. Як зауважує Й. Тернборн, «модерність означала пролом у шаблоні традиційної ідентичності, можливість утечі від переданої в спадок ідентичності родини, місцевості та соціального рангу»²². Особливість модерну – падіння авторитету сакральних спільнот, мов та родоводів – глибинні зміни у способі сприйняття світу, який більш ніж коли робив націю «мислимою»²³. З цього часу нація обумовлювалася особливим способом

осмислення часової і просторової єдності. Він закріплювався різноманітними культурними, територіальними і політичними обмежувачами соціального простору, такими як мова, політичні кордони, адміністративні структури тощо.

Специфіка уявленої національної спільноти, а також способи і механізми, за участі яких відбувалося її становлення, зумовили таку конфігурацію змісту національної ідентичності, в якій загальна культура і в першу чергу єдина, стандартизована мова, територіальні межі і політична рівність у цих кордонах у своїй єдності забезпечували уявлення обмеженої і суверенної національної спільноти. Ба більше, саме ця єдність створювала можливість існування кожної з ознак національної ідентичності. Так, реалізація громадянської рівності не могла здійснюватися без єдиної культурної основи й усвідомлення національної території як спільного «власного» простору для реалізації політичної волі спільноти громадян. У той же час загальна культура вимагала політичного захисту для свого розвитку²⁴.

В умовах незворотної диференціації суспільства, починаючи з XVIII ст., колективна самосвідомість, яка раніше спиралася на релігію (скажімо, уявлення про політичне панування «Божою милістю»), за деякий час мислить існування держави як спільноти політичної з власною традицією. Духовна ідентичність нації відтепер ототожнювала територію і народи як ідеальну абстракцію – реальні території і народи тепер вважалися продовженням трансцендентної сутності нації. Ймовірно, що тогочасне «високе» суспільство диференціювалося не так за мовними чи «національними» ознаками, як за становими. Приміром, для австрійського історика культури М. Чакі різниця між людьми, які обслуговували двори чи резиденції аристократів, простежувалася головним чином не в тому, якою мовою вони говорили (і не в якихось інших ознаках їх етнічного походження), а в одязі, адже саме за ним і зараховували до того чи іншого соціального прошарку (стану)²⁵.

Оскільки поріг Нового часу Центральна і Східна Європа переступила з величезним запізненням, вважається, що народи регіону умовно «проспали» той час, коли етноси західної цивілізації вже конструювали централізовану державу. Однак, як свідчить історія, на сході континенту зовнішні фактори і динаміка суспільного розвитку породили національну ідею раніше, ніж громадянське (буржуазне) суспільство. Тож національна ідентичність, а за нею й націоналізм, які зароджувалися на східноєвропейських теренах, були змушені, з одного боку, приймати капіталістичну модернізацію, а з іншого, відкидати її. Йшлося про боротьбу ідей колективізму і рівноправ'я проти індивідуалізму капіталістичного вільного ринку і похідної від нього соціальної диференціації.

До того ж культурна багатоманітність досліджуваного хронотопу, яка сприяла процесам акультурації і взаємодії культур, постійно таїла в собі ще й початки етнічних суперечок. Власне й основа «багатомовності» виливалася у відторгнення всього «чужого» і прагнення кожної етнічної спільноти до самоутвердження. Саме етнічні і мовні відмінності набули політичного значення у XIX ст., коли національна ідеологія почала акцентувати самотуність та етнічну однорідність окремих націй, їхніх культур і мов, тобто почала ставити на чолі не те, що об'єднувало б народи, а те, що їх розділяло б. Реальна політична практика, як відомо, чимраз більше наголошувала на етнокультурних відмінностях і тим самим сприяла дестабілізації т. зв. земельної унії Габсбурзької монархії, рівно ж дестабілізації окремих її «королівств і земель», адже дуже швидко по тому кожна

з цих земель, як і монархія загалом, характеризувалася мовною й етнокультурною гетерогенністю. Якщо ж традиційна національна свідомість тільки відповідала потребам людини в тій чи іншій національній належності, то новопосталий націоналізм активно переслідував визначені економічні, політичні, соціальні і культурні цілі, намагався досягнути їх будь-якими шляхами, включаючи примус і насильство, і підносив єдність і самовизначення нації в ранг найвищої цінності, якій у разі конфлікту мусили підкоритися всі інші міркування²⁶. Тим паче, що численні революції, які потрясли європейський континент до 1848 р., показали, що хто бажав більше свободи, той намагався знайти її в національній державі. Конструювання ж національної ідентичності гарантувало б неперервне зміцнення легітимності, а також право і владу єдності як священної і найвищої цінності.

Боротьбі за національні території в 1848 р., яка спалахнула навколо нового національно-політичного устрою Габсбурзької монархії, передували боротьба за державне відокремлення Бельгії від Нідерландів, національні збурення в Німеччині й Данії в суперечці за Шлезвіг та Гольштайн, Рейнська дипломатична криза 1840 р. між Францією та Німеччиною. Однак на початку XIX ст. Австрія стояла поза колоритом реформ, її минули й революційні потрясіння, що стали наслідком Липневої революції 1830 р. у Франції. До того ж проголошена 1804 р. Австрійська імперія увібрала в себе всі королівства і землі, які перебували під владою Габсбургів, певною мірою залишивши за ними автономні політичні права. Тому ідеї Австрії як держави, яка об'єднала довкола себе ці землі, в XIX ст. протистояла не лише національна (насамперед мовна, етнічна та чимраз більша національно-політична) самосвідомість населення кожного з цих субрегіонів, але й (причому якраз передусім) відсутність спільної мови і спільної конституції як уявленої опори «австрійського» громадянського суспільства, яке б простиралося на цілий центрально- і східноєвропейський регіон²⁷. Форму та зміст політичних і соціальних явищ, що мали місце в першій половині XIX ст. – від соціального протесту до перших національних проєктів – великою мірою визначив просвічений абсолютизм.

Звичай етнічні витоки – домінуюча тема в націоналістичній риторичі. Оскільки ідея об'єднання в національній державі – показник діючої ідентичності, а етнонації ставлять такі завдання (реалізовані в той чи інший спосіб, у т.ч. в результат етносепаратизму), то ідентичність, припускаємо, вже сформована. Або навпаки: вона функціонує на рівні етнічної еліти, яка «тягне» групу за собою. В той же час націоналістичний дискурс, зауважує К. Калхун, як правило, зосереджується на великих основоположних ідеях або революціях²⁸. Показником функціонування національної ідеї можна вважати й той факт, що в той час, коли інші тодішні революції ставили за мету об'єднати нації в одній державі, спільноти, що проживали в Австрійській імперії, шукали шляхів виходу з неї. Це подвійно важливо, бо процеси формування держави відіграють важливу роль у сприянні інтеграції націй і, відповідно, важливості національних ідентичностей.

Промовистий приклад на обширі досліджуваного хронотопу – т.зв. Галицька різанина 1846 р., коли австрійський уряд скерував енергію стихійного селянського бунту проти місцевої польської шляхти²⁹, яка виступила з гаслами національними, міцно переплетеними із соціальними. Разом із польськими конспіраторами у галицьке село прийшли ідеї про національну ідентичність і можливість зміни політичної системи. Це був наслідок спроби тогочасних польських революціонерів реалізувати один із перших емансипаційних проєктів у Центрально-Східній

Європі – здобути польську національну державу шляхом збройної боротьби³⁰. Її невіддільною частиною мало стати соціальне визволення селянства. Однак якщо йдеться про Галичину, то «повстанці тут гинули не від куль австрійських солдатів, а від кіс і сокир «польських» селян, котрі, замість того, що приєднатися до повстанців, допомогли австрійському уряду завдати їм поразки»³¹. Власне події 1846 р., в ході яких «озлоблені землероби вбивали своїх панів цілими сім'ями», були на руку Відневі. Австрійська влада представляла поляків і польську ідею як нелояльних до імператора, чим імпліцитно визнала слабкість імперії, нестабільність чинних владних відносин.

Ймовірно, що події 1846 р. в досліджуваному хронотопі свідчили про стихійний, локально обмежений протест, який мав власну раціональність (яка, щоправда, не відповідала раціональності організованої й інституціоналізованої революції), але був, очевидно, не менш ефективним. Тим більше ці події пригадали польське повстання 1830–1831 рр., справа якого, за визначенням І. Франка, «... серед руської молодіжї стрітила [...] не менш гарячих противників»³², значна частина яких стояла на боці правлячої династії.

Проблема подальшого функціонування самої Австрійської імперії, а отже, і національних територій, що входили в неї, виявилася нерозв'язною і стала непереборною перешкодою у виконанні головного завдання революції – національного об'єднання. До того ж національні ідеї і національні конфлікти перепліталися, зливалися і стикалися з конфліктами політичними і соціальними. В 1848 р. давно омріяний виступ народів за свободу загрожував обернутися на боротьбу національностей одна проти одної. Домінуючим тут був погляд, що нова світова система держав може надати свободу кожній нації. Адже до того часу, як зауважує П. Гай, панівним був специфічний етнокультурний складник Габсбурзької монархії, піддані якої постійно усвідомлювали себе проти-ставленням інших національностей, відчували невпевненість у власній національній ідентичності³³. Закономірними є узагальнення Д. Лангевіше: «... Всюди, де були змішані національні регіони або де конкурували між собою національні претензії на певні землі, революційно налаштовані національності з територіальними поступками мирилися дуже й дуже неохоче. А коли й мирилися, то не тому, що хотіли зберегти між собою мир, а через те, що давні державні владні інститути ще не зовсім уписалися в нові національні моделі легітимності»³⁴.

Під час революції 1848 р. в Австрійській імперії Габсбурги вперше у своїй історії вирішили внутрішньополітичну проблему способом, який навряд чи сприяв скріпленню єдності імперії – зіткненням її народів між собою. Сьогодні важко однозначно сказати, чому Відень пішов на такий крок – чи то з відчаю, чи то внаслідок логіки ультраконсервативного мислення, головний постулат якого – міцність і непохитність головних політичних акторів. Був і інший аргумент, який пояснював політику династії в 1848 р.: Габсбурги не розглядали всерйоз ідею співпраці з підвладними їй непривілейованими народами. Їх правлячий дім «вітав» як тимчасову силу, яку можна протиставити німцям і угорцям³⁵.

Як правило, національна ідентичність знаходить свій головний прояв у горизонтальній ідентифікації членів певної спільноти як співгромадян. Тож акцент при цьому робиться на загальнонаціональних цінностях – національному інтересі, національній безпеці тощо. Гадаємо, що події 1848–1849 рр. слід розглядати як *інституціоналізовану революцію*, яка мала свої цільові перспективи, форми і сфери дій. Вони виявилися в політиці шляхом організації, участі в політичних спілках, різноманітних об'єднаннях за інтересами, підписуванні петицій тощо.

Завдяки політиці, яка дала змогу досягати загальнонаціональних цілей і формувати передусім через перші газети національну (вже не локальну) громадську думку, відбулося спрямування революції в легальне русло. Згодом завдання досягнення своїх цілей ставилися через рішення парламентських фракцій.

Починаючи із середини XIX ст., зокрема після соціального й територіального розширення організованого революційного руху 1848–1849 рр., який мислив уже національними масштабами, ідеї нації визначали великі колективні ідентичності. Саме в національних ідеях політизована свідомість убачала систему символів і вольовий імпульс, які виступали духовною основою національних рухів, національної самоідентифікації. Подальшим логічним кроком були стрижні національної ідеології та політичні проекти майбутнього нації. В їхній орбіті – не тільки тогочасні політичні доктрини, а й художня література, поезія, музика тощо. Саме вони й стали артикуляторами думок про національну самобутність, а також претензій конкретних спільнот на територію. Частина з національних ідей, очевидно, стала ще й новими національними міфами – такими, що конструювалися штучно й були знаряддям етнонаціоналізму.

Отже, провідну роль у формалізації етнічного виміру політичної участі населення Австрійської імперії відіграла еволюція ідентитів – від релігійної до етнічної самоідентифікації, а транслятором політичної мобілізації етнофорів виступив етнічний каталізатор. За допомогою останнього група, що належала до однієї етнічної категорії, в боротьбі за політичну владу і лідерство з членами інших етнічних груп або з нацією-державою маніпулювала етнічними звичаями, міфами і символами з політичною метою, використовуючи їх як головний ресурс для того, щоб знайти спільну ідентичність і політичну організацію «своєї» групи. Відтак на підставі етнічного каталізатора й відбувалося об'єднання різних груп населення, яке руйнувало релігійні і, почасти, станові бар'єри і вже мислило себе частиною «модернізаційної» ідеї нації.

1. *Нагорна Л.* Регіональна ідентичність : український контекст. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – С. 34. 2. Там сам. 3. *Сміт Е. Д.* Національна ідентичність / Пер. з англ. / Ентоні Д. Сміт. – К.: Основи, 1994. – С. 15, 16; 4. *Монолатій І.* Регіональні ідентичності в Австро-Угорщині (на прикладі Галичини й Буковини 1867–1914 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія. – Вип. 7–8. – Ужгород: В-во УжНУ «Говерла», 2007. – С. 282–283. 5. *Грицак Я.* Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). – К.: Критика, 2006. – С. 18. 6. *Політична* провесінь Галичини. До 150-річчя заснування Головної Руської Ради 2 травня 1848 р. / Перекл., передмов. Р. Крип'якевича. – Львів: НТШ, 1998. – С. 11. 7. Там само. – С. 12. 8. *Заярнюк А.* Ідіоми емансипації. «Визвольні» проекти і галицьке село в середині XIX століття. – К.: Критика, 2007. – С. 81. 9. *Грицак Я. Й.* Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. – К.: Генеза, 1996. – С. 13. 10. *Визначна* пам'ятка української політичної думки середини XIX століття – «Слово перестроги» Василя Подолинського / Передм., перекл. Ф. Стебля // Записки НТШ. – Львів, 1994. – Т. ССХХVIII. – С. 144–147. 11. *Заярнюк А.* Ідіоми емансипації. «Визвольні» проекти і галицьке село в середині XIX століття. – К.: Критика, 2007. – С. 83. 12. *Нагорна Л.* Регіональна ідентичність: український контекст. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – С. 54. 13. *Заярнюк А.* Ідіоми емансипації. «Визвольні» проекти і галицьке село в середині XIX століття. – К.: Критика, 2007. – С. 83–84. 14. Там само. – С. 110. 15. *Монолатій І.* Ідентичність у політичному просторі Австрійської імперії: «галицька» модель еволюції ідентитів // Наукові записки. Серія «Культурологія». – Вип. 5. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – С. 381–383. 16. *Монолатій І.* Етнічний фактор *versus* конфесійна

належність : західноукраїнський вимір німецьких спільнот // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2008. – № 17 (73). – С. 184, 190–191. **17. Канраль М.** Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, Львівське відділення Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2003. – С. 319. **18. Сливка Л.** Галицька дрібна шляхта в Австро-Угорщині (1772–1914 рр.). – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 131–138. **19. Чучко М.** «И възят Бога на помощь»: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу). – Чернівці: Книги-XXI, 2008. – С. 52. **20. Калхун К.** Націоналізм / Пер. с англ. – М.: Изд. дом «Территория будущего», 2006. – С. 38, 41, 47. **21.** Там само. – С. 66–67. **22. Тернборн Й.** Шляхи в/через Модерність // Глобальні модерності / За ред. М. Фезерстоуна, С. Леша та Р. Робертсона / Пер. з англ. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С. 188. **23. Андерсон Б.** Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Пер. з англ. – Вид. друге, переробл. – К.: Критика, 2001. – С. 25–26; **Сміт Е. Д.** Національна ідентичність / Пер. з англ. – К.: Основи, 1994. – С. 51, 78. **24. Шнаппер Д.** Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Пер. з франц. – Х.: Фоліо, 2007. – С. 162–163, 190, 191. **25. Чаки М.** Идеология оперетты и венский модерн: Культурно-исторический очерк / Пер. с нем. – СПб.: Изд. имени Н.И. Новикова, 2001. – С. 194. **26. Монолатій І.** Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Монографія. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – С. 284. **27.** Там само. **28. Калхун К.** Націоналізм / Пер. с англ. – М.: Изд. дом «Территория будущего», 2006. – С. 126. **29. Шимов Я.** Австро-Венгерская империя / Сер. «Имперское мышление». – М.: Изд-во «Эксмо», 2003. – С. 231, 247, 248. **30. Заярнюк А.** Ідіоми емансипації. «Визвольні» проекти і галицьке село в середині XIX століття. – К.: Критика, 2007. – С. 27, 242. **31.** Там само. – С. 29. **32. Франко І.** Матеріали і уваги до історії австро-руського відродження 1772–1848 // Франко І. Зібрання творів. У 50-ти т. – Т. 29 : Літературно-критичні праці (1893–1895). – К.: Наукова думка, 1981. – С. 405. **33. Чаки М.** Идеология оперетты и венский модерн: Культурно-исторический очерк / Пер. с нем. – СПб.: Изд. имени Н.И. Новикова, 2001. – С. 117. **34. Лантевіше Д.** Нація, націоналізм, національна держава в Німеччині і в Європі / Пер. з нім. – К.: «К.І.С», 2008. – С. 39. **35. Монолатій І.** Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Монографія. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – С. 286.